

Ю. І. Петрица

асистент кафедри філологічних дисциплін початкової та дошкільної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розкрито методику і результати проведеного експериментального дослідження стану та сформованості творчих здібностей учнів початкових класів. Розроблений план експериментальної роботи з формування творчих здібностей учнів початкових класів засобами проєктних технологій охоплював три взаємопов'язані етапи: констатувальний етап, що передбачав визначення цілей, завдань та складання плану експериментальної роботи; визначення діагностичного апарату, його обговорення та затвердження; встановлення стартового стану сформованості творчих здібностей учнів початкової школи; проведення нульового зрізу діагностичного дослідження; формувальний етап, який передбачав відбір молодших школярів для участі в експериментальній роботі, їхній розподіл на контрольну та експериментальні групи; реалізацію в навчально-виховному процесі початкової школи педагогічних умов та впровадження дидактичної моделі формування творчих здібностей учнів початкової школи засобами проєктних технологій; оцінку динаміки формування творчих здібностей учнів початкової школи; підсумковий етап, проведення підсумкового діагностичного зрізу; узагальнення підсумків експериментальної роботи; формулювання висновків щодо впливу педагогічних умов та дидактичної моделі на формування творчих здібностей учнів початкової школи засобами проєктних технологій. Порівняльні дані етапів експериментальної роботи (констатувального й підсумкового) свідчать про позитивну динаміку в показниках абсолютного приросту, що відображають динаміку високого (в КГ +10,85%, а в ЕГ -18,94%, що на 8,09% більше, ніж в КГ); середнього рівня (в КГ +8,53%, а в ЕГ -18,94%, що на 10,41% більше, ніж в КГ); низького рівня (в КГ -19,38%, а в ЕГ -37,88%, що на 18,5% менше, ніж в КГ). Запропонований підхід щодо формування мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та результативного компонентів творчих здібностей учнів початкової школи є виправданим, дієвим та володіє низкою переваг, які доведені теоретично та в результаті статистичних обрахунків.

Ключові слова: творчі здібності, молодші школярі, учні початкової школи, дослідно-експериментальна робота, проєктні технології, педагогічні умови, дидактична модель.

Постановка проблеми. Розвиток творчого потенціалу дітей є багатофакторною проблемою. Пильну увагу до неї психолого-педагогічної спільноти звернено в останні десятиліття, що зумовлено реформуванням українського соціуму. Державний стандарт початкової загальної освіти спрямований на реалізацію якісно нової особистісно-орієнтованої розвиваючої моделі масової початкової школи [1]. Водночас у Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року одним із цільових завдань є розвиток творчих здібностей учнів [2].

Проблема розвитку творчих здібностей в молодших школярів у сучасних умовах набуває дедалі більшої актуальності. Пов'язано це, насамперед, із вимогами суспільства до сучасної людини, яка має бути творчо активною особистістю [3, с. 221]. Суспільству потрібні особистості, які можуть знаходити вихід із проблемної ситуації, креативно, творчо мислячі, здатні ухвалювати

нестандартні рішення. Тому зростає роль закладів освіти у вихованні активних, ініціативних, творчо мислячих представників підростаючого покоління. Дорослим необхідно заохочувати допитливість, повідомляти дитині нову інформацію, залучати до різних видів діяльності задля збагачення досвіду дітей. Водночас збагачення досвіду – невід'ємна передумова розвитку творчих здібностей. Творчий потенціал дорослої людини залежить значною мірою від використання можливостей у дитячому віці [4, с. 103]. Формування творчої особистості – одне зі значущих питань психолого-педагогічної теорії та практики. Ідея навчання, спрямованого на розвиток творчого особистісного потенціалу, лежить в аспекті пошуку відповіді на запитання: як вчити дітей, щоб розвинути в них вектор творчості, закладений у кожній особистості.

Початкова та загальна середня освіта мають забезпечувати формування в учнів загальної та комунікативної компетентності, а також активізувати інтелектуальний, емоційний та моральний

розвиток, допомагати освоїти певні когнітивні прийоми. У межах навчально-виховного процесу розвиток творчих здібностей – неодмінна умова всебічного особистісного розвитку. Творча активність дитини є своєрідною готовністю до змін себе і оточуючого світу з урахуванням власних потреб, цілей, поглядів. Саме тому процес формування творчих здібностей учнів – важливе завдання сучасної освіти, зокрема й її початкового етапу.

Аналіз досліджень. Проблема розвитку творчої особистості завжди перебуває в центрі уваги науковців та практиків. Так, науковцями розглянуто особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів (Т. Турбар та Т. Пасько [4]), педагогічні умови формування творчих умінь в учнів початкової школи (Ю. Бондар [3]). Не менш дослідженими є й інноваційні технології в початковій освіті. Зокрема, науковці досліджували метод проектів у контексті життєвих результатів діяльності у системі соціальної та життєвої практики учнів (І. Єрмаков [6]), методичні аспекти проектної технології навчання (О. Васюк та М. Голева [8]), філософію проектної освіти у контексті сучасних соціокультурних викликів (О. Гулько [7]), теоретико-методологічні засади проектування змісту технологічної освіти учнів середньої загальноосвітньої діяльності школи (Т. Мачача [10]), особливості використання методу проектів у початковій школі (В. Партола [5]). Однак, незважаючи на значну кількість досліджень, недостатньо вивченими залишається досвід використання проектної діяльності у формуванні творчих здібностей молодших школярів.

Метою статті є відображення основних результатів реалізації педагогічних умов та впровадження дидактичної моделі формування творчих здібностей учнів початкової школи засобами проектних технологій.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах роботи педагогам початкової школи необхідно визначитися з новими підходами для розвитку творчих здібностей і творчого потенціалу молодших школярів, формування у них умінь нестандартно бачити проблеми навколишнього світу. Аналізуючи нормативні документи, зокрема Концепцію реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [2], варто виокремити в ній акценти на розвиток творчої діяльності, розширення тематики дослідницьких проектів, під час яких учні навчаються бути відкритими та мобільними до всього нового у сфері пізнання, формується здатність висловлювати власні думки та ухвалювати рішення. У вимогах стандартів до метапредметних результатів основної освітньої програми початкової загальної освіти передбачається оволодіння учнями способами вирішення «проблем творчого та пошуко-

вого характеру..., формування ціннісних орієнтацій потреби у творчій діяльності» [1].

Проектна діяльність є одним із способів актуалізації творчого потенціалу особистості учня, сприяє розвитку нових властивостей особистості, підвищує якість навчального процесу, його інноваційність, конструктивність та особистісний зміст [5]. Вона дає змогу активізувати пізнавальну та практичну діяльність, вирішувати завдання, пов'язані з самостійністю та відповідальністю школярів як умовою самореалізації та самовдосконалення.

З погляду сучасної дидактики, метод проектів – це спосіб організації процесу пізнання, метою якого є створення умов для оволодіння учнями вміннями «самостійно мислити, знаходити і вирішувати проблеми, залучаючи для цього знання з різних сфер, вміння прогнозувати результати та можливі наслідки різних варіантів вирішення, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки» [6, с. 27]. Сутність та роль методу проекту як творчого стимулювання діяльності молодшого школяра полягає у розвитку пізнавальних інтересів, проектних умінь та формуванні особистісних якостей. Проектне навчання грає важливу роль організації самостійної роботи учнів [7]. Лише у самостійній роботі розвивається мислення молодшого школяра. Особиста мотивація під час виконання проектного завдання дає змогу дозволяє очікуваного результату і знайти практичне застосування задуманому. Найважливішою умовою формування творчих здібностей та досвіду творчої діяльності є формування комфортного емоційного підґрунтя, що охоплює естетичне, моральне та пізнавальне ставлення до світу, вміння знаходити особливий погляд на звичні об'єкти та явища навколишнього світу [8]. Таким чином, проектна діяльність є комплексом, що охоплює елементи евристичного, проблемного та модельного аспекту навчання молодших школярів.

З огляду на це припускаємо, що організація проектної діяльності в початковій школі буде ефективною, якщо у молодших школярів сформовано мотивацію занять творчою діяльністю, засвоєно метапредметні вміння та набуто досвіду використання засвоєних умінь у процесі виконання творчих робіт (вирішення творчих завдань). Організація проектної діяльності у початковій школі передбачає виконання проектних завдань [5], які передбачають вирішення творчих завдань, творчих робіт різного характеру та навчальних проектів. Саме проектна діяльність підвищує мотивацію до навчання, сприяє формуванню навичок зіставлення, класифікації, аналізу та синтезу [9, с. 37]. Учні набувають навички перенесення знань у інший контекст, тобто навчаються не запам'ятовувати факти, а використовувати інформацію, самостійно вирішувати «творчі завдання» [10].

Вивчення теоретичних основ з проблеми дослідження дозволили визначити хід дослідно-експериментальної частини роботи та сформулювати необхідні положення, на основі яких конкретизовано педагогічні умови та розроблено дидактичну модель формування творчих здібностей учнів початкової школи засобами проєктних технологій. Мета дослідно-експериментальної частини дослідження – виявити дієвість розроблених педагогічних умов та результативність дидактичної моделі формування творчих здібностей учнів початкової школи засобами проєктних технологій.

Завдання дослідно-експериментальної роботи:

1. Вивчити стан сформованості творчих здібностей в учнів контрольних та експериментальних класів молодших школярів з допомогою підібраного діагностичного інструментарію.

2. Розробити педагогічні умови та спроектувати дидактичну модель, які оптимізують формування творчих здібностей учнів початкової школи засобами проєктних технологій.

3. Оцінити ефективність реалізації педагогічних умов та впровадження дидактичної моделі формування творчих здібностей учнів початкової школи засобами проєктних технологій.

Програма дослідно-експериментальної роботи передбачала здійснення трьох етапів: констатувального, формувального та підсумкового. Дослідно-експериментальна робота передбачала:

– дослідження рівня сформованості творчих здібностей в учнів контрольного та експериментального класів;

– в експериментальному класі організація освітньої діяльності на уроках здійснювалася згідно положень розробленої дидактичної моделі, у контрольному класі у традиційній формі (формувальний етап);

– контрольне дослідження рівня сформованості творчих здібностей (підсумковий етап);

– порівняльний аналіз динаміки розвитку творчих здібностей в експериментальному та контрольному класах.

На всіх етапах дослідно-експериментальної роботи взяли участь 533 учні 2–4 класів трьох комунальних закладів: «Ліцей № 20 Івано-Франківської міської ради», «Кам'янець-Подільський ліцей № 13», «Тернопільська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 23 Тернопільської міської ради».

Констатувальний етап експерименту спрямовано на виявлення вихідного рівня сформованості творчих здібностей за чотирма компонентами (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, результативний) учасників педагогічного експерименту на основі розробленого діагностичного інструментарію. На цьому етапі експерименту вирішувалися такі завдання:

1) визначити базу дослідження, відібрати класи для його проведення;

2) уточнити умови проведення дослідження;

3) вибрати методи діагностики;

4) розробити матеріал щодо зрізових робіт;

5) здійснити дослідження;

6) опрацювати дані, визначити рівень творчих здібностей молодших школярів, які брали участь в експериментальному дослідженні.

Отримані на констатувальному етапі дані засвідчили, що сформованість творчих здібностей учнів початкової школи на високому рівні діагностовано в 71 учня (25,92%). Середній рівень продемонстрували 136 (50,0%) молодших школярів. Низький рівень встановлено в 65 (24,08%) учнів початкової школи. Тобто результати констатувального етапу засвідчили переважання середнього рівня сформованості творчих здібностей.

Формувальний етап передбачав реалізацію заходів щодо впровадження педагогічних умов та дидактичної моделі формування творчих здібностей учнів початкової школи засобами проєктних технологій (учні 2–4 класів). Метою формувального етапу дослідження було формування творчих здібностей учнів початкової школи засобами проєктних технологій, оскільки використання проєктних методів навчання допомагає виявляти творчі здібності. Формування творчих здібностей учнів початкової школи засобами проєктних технологій передбачало використання сукупності методів (методи навчання, методи виховання, методи розвитку), різних *типів проєктів* (локально-дисциплінарних, міждисциплінарних, позанавчальних, інтегративних), форм навчання (різноманітні уроки та позаурочна діяльність), які реалізовувалися в індивідуальній, груповій і колективній діяльності, а також самостійній та домашній роботі. У межах виконання проєктів в учнів експериментальних класів розвивалися пізнавальні, комунікативні, інформаційні, ціннісно-сенсові здібності, відбувався розвиток особистості.

У межах формувального етапу ефективність формування творчих здібностей учнів початкової школи засобами проєктних технологій забезпечувалася: використанням різних видів проєктів з урахуванням можливостей та інтересів дітей; супроводом процесу проєктування, батьками, шкільною бібліотекою, шкільною науковою спільнотою; розробкою учнями початкової школи невеликих за обсягом проєктів; проєктна робота молодших школярів проводилася у групах та індивідуально; структура проєктної діяльності молодших школярів передбачала певну етапність: організаційно-інформаційний, практично-діяльнісний, презентаційний, результативно-узагальнюючий. Мета проєктної діяльності учнів початкової школи експериментальних класів: виявити інтереси учнів, розвинути допитливість, творчі здібності, створювати алгоритми і плани діяльності у вирішенні проблем творчого і пошукового характеру.

Метою підсумкового етапу експерименту було визначення динаміки розвитку творчих здібностей молодших школярів. Отримані на підсумковому етапі експериментального дослідження результати засвідчили ефективність авторської дидактичної моделі та дієвість реалізації педагогічних умов формування творчих здібностей учнів початкової школи засобами проєктних технологій, оскільки в ЕГ відбулися статистично значущі зміни. Приріст рівнів сформованості творчих здібностей учнів початкової школи становив: високий рівень – в КГ +10,85%, а в ЕГ – 18,94%, що на 8,09% більше, ніж в КГ; середній рівень – в КГ +8,53%, а в ЕГ – 18,94%, що на 10,41% більше, ніж в КГ; низький рівень – в КГ -19,38%, а в ЕГ – -37,88%, що на 18,5% менше, ніж в КГ. У результаті проведення формувального етапу експерименту більшість молодших школярів ЕГ з низького рівня перейшли на середній та високий, про що свідчить зростання показників усіх вимірюваних компонентів. На основі проведеного дослідно-експериментального дослідження зроблено висновки щодо ефективності використання розробленої моделі.

Висновки. Однією з ключових тенденцій реформування початкової загальної освіти є гуманістична парадигма, спрямована на створення умов для вияву індивідуальності учнів, розвитку їхніх креативних можливостей. А пріоритетним завданням подальшого розвитку стає формування духовної та емоційної сфери особистості, творчого підходу, що є умовою ефективності майбутньої діяльності та соціальної адаптації підростаючого покоління. Значним потенціалом для формування творчих здібностей молодших школярів володіє проєктна діяльність та засоби проєктних технологій.

У межах дослідно-експериментальної роботи представлено практичне підтвердження позитивного впливу визначених педагогічних умов та розробленої дидактичної моделі формування творчих здібностей учнів початкової школи засобами проєктних технологій:

– встановлено, що формування творчих здібностей молодших школярів передбачає активність особистості щодо реалізації власних можливостей і здібностей в межах особистісно значущої творчої діяльності;

– у межах проєктної діяльності відбувається розвиток творчих здібностей, оскільки передбачається, що учні під час проєктної діяльності виявляють ініціативність, самостійність, творчий підхід, уяву, нешаблонність мислення, що є виявом творчих здібностей, створюється можливість формування ініціативи самостійності в творчому вияву, кореляції між наявними знаннями та уміннями і їхнього застосування в практичній діяльності;

– розглянуто методики діагностики розвитку творчих здібностей учнів (самооцінка творчих зді-

бностей, рівень розвитку творчих здібностей, ступінь виразності різних видів обдарованості);

– представлено програму, що спрямована на формування творчих здібностей у молодших школярів засобами проєктних технологій;

– проведено аналіз результатів реалізації програми.

Варто відзначити, що в молодших школярів після реалізації програми формувального експерименту виявлено позитивну динаміку розвитку творчих здібностей. Порівняння результатів тестування в експериментальному та контрольному класі дає змогу підтвердити правильність гіпотези про те, що використання засобів проєктних технологій сприяє розвитку творчих здібностей молодших школярів. Результати проведеного дослідження дають змогу рекомендувати використання розробленої дидактичної моделі формування творчих здібностей молодших школярів засобами проєктних технологій як методичні рекомендації.

Список використаної літератури:

1. Державний стандарт початкової освіти. *Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87*. Взято з: <https://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyy-derzhstandartpochatkovoyi-osvity-dokument/> (дата звернення 02.10.2024).
2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. *Розпорядження Кабінету міністрів України № 988-р. від 14 грудня 2016 р.* Взято з: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934> (дата звернення: 11.09.2024 р.).
3. Бондар Ю. Педагогічні умови формування творчих умінь в учнів початкової школи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 34 (1). С. 220–225.
4. Турбар Т. В., Пасько Т. Ю. Особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2023. № 3. С. 103–108.
5. Партола В. І. Використання методу проєктів у процесі викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Новий Колегіум*. 2019. Вип. 1. С. 39–42.
6. Єрмаков І. Г. Метод проєктів у контексті життєвих результатів діяльності у системі соціальної та життєвої практики учнів. Частина І. *Постметодика*. 2016. № 2. С. 24–34.
7. Гулько О. В. Філософія проєктної освіти у контексті сучасних соціокультурних викликів: автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.10 – філософія освіти. Київ, 2014. 19 с.
8. Васюк О., Голева М. Проєктна технологія навчання: методичні аспекти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 47. С. 304–309.

9. Сарнавська Н. І. (2019). Проектна діяльність як мотивуючий фактор у формуванні іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців. *ЛОГОΣ. Мистецтво наукової думки*. 2019. Вип. 2. С. 37–39.
10. Мачача Т. С. Теоретико-методологічні засади проектування змісту технологічної освіти учнів середньої загальноосвітньої діяльності школи. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 3. С. 105–114.

Petrytsia Yu. Development of creative abilities of primary school pupils using project technologies: specifics of organisation and analysis of experimental research results

The article reveals the methodology and results of an experimental study of the state and formation of creative abilities of primary school pupils. The developed plan of experimental work on the formation of creative abilities of primary school pupils using project technologies covered three interrelated stages: the ascertaining stage, which involved defining the goals and objectives and drawing up a plan for the experimental work; determining the diagnostic apparatus, discussing and approving it; establishing the initial state of the development of the creative abilities of primary school pupils; conducting a zero-cut diagnostic study; the formative stage, which involved selecting primary school pupils to participate in the experimental work, dividing them into control and experimental groups; implementing pedagogical conditions in the educational process of primary school and introducing a didactic model for developing the creative abilities of primary school pupils using project technologies; assessment of the dynamics of the formation of creative abilities of primary school pupils; final stage, conducting a final diagnostic assessment; summarising the results of the experimental work; formulating conclusions on the impact of pedagogical conditions and the didactic model on the formation of creative abilities of primary school pupils using project technologies. Comparative data from the stages of experimental work (constatative and final) indicate positive dynamics in the indicators of absolute growth, reflecting the dynamics of high (in CG +10.85%, and in EG -18.94%, which is 8.09% more than in CG); average level (in the CG +8.53%, and in the EG -18.94%, which is 10.41% more than in the CG); low levels (in the CG -19.38%, and in the EG -37.88%, which is 18.5% less than in the CG). The proposed approach to the formation of motivational, cognitive, activity-based and result-based components of creative abilities in primary school pupils is justified, effective and has a number of advantages, which have been proven theoretically and as a result of statistical calculations.

Key words: creative abilities, younger schoolchildren, primary school pupils, research and experimental work, project technologies, pedagogical conditions, didactic model.